

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2019. – С. 67–76.
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2019. – pp. 67–76.
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2019.49.67-76>
hj.chnu.edu.ua

УДК 929 Жихович

© Сергій Книревич* (Прага), © Ольга Зубко** (Вінниця)

БІЛОРУСИ НА СЛУЖБІ УНР: ОЛЕКСАНДР МАКСИМОВИЧ ЖИХОВИЧ (1900-1973) POST SCRIPTUM: ЛИСТОПАДОВИЙ ДОПИТ 1953 р. ТА ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ

«Життя – це те, що відбувається з тобою, коли ти займаєшся іншими справами».

(«Life is what happens to you while you're busy making other plans»).

Джон Леннон

Подана стаття містить матеріал про одного із одинадцяти білоруських вояків Армії УНР, свого часу студента Української Господарської академії в Подєбрадах (ЧСР). Переживши Другу світову війну у Чехословаччині, Олександр Жихович, через свої зв'язки з українською політичною еміграцією міжвоєнних і повоєнних років, у 1953 р. був викликаний на допит чехословацько-радянським Комітетом Державної Безпеки. Відомості, отримані від нього про хід допиту, виносяться на історичний загал вперше.

Ключові слова: Олександр Максимович Жихович, Армія УНР, білоруси, міжвоєнна Чехословаччина, українська політична еміграція, Подєбради, Хуст, Прага.

Serhii Knyrevych (Praha), Olha Zubko (Vinnytsia)

BELARUSIANS ON THE SERVICE OF UNR: OLEKSANDR MAKSYMOVYCH ZHYKHOVYCH (1900-1973). POST SCRIPTUM: NOVEMBER'S INTERROGATION IN 1953 AND THE LAST YEARS OF LIFE

Abstract. This article contains the material about one of the eleven Belarusian soldiers of the UNR Army, the student of the Ukrainian Economic Academy in Podebrady (CHSR). After surviving the Second World War in Czechoslovakia, Oleksandr Zhykhovych, in 1953 was summoned for questioning by the Czechoslovak-Soviet Committee of State Security, due to his ties to the Ukrainian political emigration of the interwar years. Among the questions, which were interested to the KDB agents, were: the emigration political organizations at the Academy of Economics and their anti-Soviet activities during 1921-1939; employment of Zhykhovych in Khustov Bank and his contacts with the bank employees; the presence of Belarusian political organizations in the environment of the Ukrainian emigration students of the CHSR; personal Zhykhovych's contribution (as the chief accountant) in the activities of Transcarpathian publishing houses «UNIO» and «Proboiem». This last question was interested to the KDB agents, mostly, since, in the 1950s a brutal war continued between the Soviets and the Ukrainian nationalists. We must note that the first victim of the Soviet-nationalist confrontation personally for Oleksandr Maksymovych Zhykhovych was the arrest (on the eve of his interrogation) of his stepson – Zdenek Nekhanitskyi (10.08.1928). In 1953, he was the head's assistant of the power plant station named after May 1 in Trshebontsi (district of Ostrava), a member of the Communist Party of the Czechoslovak Socialist Republic of 1945. It was

* інженер, білорусознавець (Прага).
engineer, Belarusian scientist (Praha).
orcid.org/0000-0002-6850-8455
Email: s.skrb@seznam.cz

** к.і.н., докторант кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
PhD in History, doctoral student of the department of history and culture of Ukraine Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky.
orcid.org/0000-0002-7052-1472
Email: akademik75@meta.ua

Zdenek Nekhanitskyi, who suffered a forced arrest, the interrogation of his stepfather and investigation, and handed over to Serhii Knyrevych the interrogation protocol. And today, despite a respectable age, Zdenek Nekhanitskyi is trying to find the most precise answer to the question: how did it happen and why his stepfather, an ethnic Belarusian, spent almost his entire life in the Ukrainian political emigration, both interwar and post-war, and left a remarkable footprint there?

Keywords: *Oleksandr Maksymovych Zhykhovych, Ukrainian People's Republic, intermilitary emigration, Second World War, publishing houses «UNIO» and «Proboiem», postwar years, Czechoslovak Socialist Republic.*

Дослідження української політичної еміграції в міжвоєнній ЧСР часто переплетене з дослідженням національно-визвольного руху 1917-1921 рр. Нині фахівці констатують, що в лавах регулярної української армії в той час воювали й білоруси. Службу в Армії Української Народної Республіки білоруси обирали з різних причин. Хтось бачив можливість вижити, хтось з національно-патріотичних мотивів, знаючи, що аналогічні процеси національного становлення відбуваються і в Білорусі. Варто зазначити, що в українській армії, якщо її порівнювати з іншими військами, які воювали проти більшовиків, наприклад з армією Денікіна, білоруси дуже часто декларували власну «білоруськість». Архівні документи свідчать: білоруси в рядах Армії УНР служили починаючи від козака, тобто від звичайного рядового (солдата) з рушницею, і закінчуючи генералами. Між білорусами і українцями, навіть при наявності дискусій щодо спільного українсько-білоруського кордону або територіальних суперечок, ніколи не було збройних конфліктів. Завжди говорилося, що необхідно відстоювати державну незалежність, потрібно отримати українську та білоруську державність, а потім вже цивілізовано вирішувати нагальні питання. Тому на відміну від поляків, на відміну від росіян (і «білих», і «червоних»), на відміну навіть від румунів, які дотримувалися нейтралітету, не було збройної боротьби українців з білорусами за землю, принаймні з 1917-го по 1921-й рік. Саме тому жодне білоруське прізвище не має негативного забарвлення. Як і інші, інтерновані у польських та румунських таборах вояки, білоруси опинилися згодом у міжвоєнній Чехословаччині, де поповнили студентські когорти чеських та українських (еміграційних) вузів. І вже цим урізноманітили непросте, але інтенсивне суспільно-політичне й культурно-громадське життя української міжвоєнної еміграції. У кожного з них по-різному простелився життєвий шлях. Хтось рано пішов з цього світу, а декому доля відміряла значно більше часу та можливостей.

Наприкінці 2018 р. у Віснику Полоцького державного університету (Гуманітарна серія) вийшла друком друга стаття Ольги Зубко з циклу «Білоруси на службі УНР»* – ««Маленькі» особистості білоруської празької еміграції 1920-х»¹, – де крім Олександра Жиховича – дивізійного лікаря 3-ї Залізної дивізії, були представлені Белінський Антон – хорунжий (прапорносець) 4-ї Київської дивізії; Куровський Володимир – козак (рядовий) 3-ї Залізної дивізії; Єфременко Григорій – поручник (молодший офіцер) 20-го куреня тієї ж 3-ї Залізної дивізії та Марина Нестеренко – сестра милосердя й підпільниця. Стаття викликала значний інтерес у білоруських дослідників, зауважимо, як офіційних, так і опозиційних. Та однак чи не найбільше матеріал статі зацікавив легендарну серед білорусів Праги особистість – інженера та білорусознавця Сергія Книрєвича, у доробку котрого: повернення в історію Білорусі імен Миколи Вершиніна (повноважного представника Білоруської Народної Республіки у міжвоєнній Чехословаччині (1866-1934)) та Симеона Руса – сина відомого білоруського першодрукаря Франціска Скоріні². До усього, виявилось, що пан Книрєвич особисто знайомий із потомками Олександра Жиховича (молодшим Жиховичем, пасинком) та має на руках архівний документ – протокол допиту Олександра Максимовича Жиховича Крайовим управлінням Державної безпеки Градцю Кралового (Чехословаччина) від 16 листопада 1953 р. Так виникла ідея спільної публікації.

Протокол допиту одного з «білорусів на службі УНР» є документом з колекції «Sbírka různých písemností» (1867-1960) Archiv Bezpečnostních Složek (Káňice, Jiřomoravský Kraj, Czech Republic) (Архіву Служби безпеки). Документ нараховує більше дванадцяти десятків сторінок машинописного тексту чеською мовою. В свою чергу, «чеський» протокол доповнюється та розтлумачується «українським» архівним документом: особовою справою О. М. Жиховича (1070) фонду 3795 «Українська Господарська академія в Чехословаччині. м. Подебради» (1922-1938) з «Празької колекції» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві.

Метою статті є не тільки розкриття невідомих сторінок життя та діяльності української політичної еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1921-1939), її подальшого повоєнного буття в радянській вже ЧСР, а й уточнення та розширення циклу матеріалів серії «Білоруси на службі УНР».

Дивізійний лікар 3-ї Залізної дивізії Армії Української Народної Республіки Олександр Максимович Жихович народився 1 січня 1900 р. в місті Бобруйськ Мінської губернії «в родині Максима Романовича та Надії Миколаївни (в дівоцтві – Любанської), православний, приналежності української»³. В листопаді 1953 р. Олександр Максимович розповідав на допиті, що «батько його Максим Романович Жихович був родом з міста Мотоль Кобринського повіту Гродненської губернії, з малоземельної родини. До 1914 року він (батько) працював робітником на складі міста Бобруйська, а після 1914 р. поїхав працювати до Петрограда. Мати теж була із малоземельної родини. Батько помер в 1933 р., про що повідомила сестра Віра, а мати – напередодні Другої світової війни». (Тут і далі переклад з чеської – Сергія Книревича. – О.З.)⁴.

Олександр Максимович Жихович мав брата та двох сестер. Старший брат Олександра Максимовича – Володимир – був 1893 р. н. та працював у м. Орел поштовим службовцем. З ним Жихович не підтримував контактів від часу своєї еміграції. Сестра Надія, по чоловікові Хвостова (1898 р. н.), жила в Курську та працювала вчителькою початкових класів. З Надією Хвостовою Олександр Максимович певний час листувався, останній лист від неї був датований 1928 р. Більш тісні контакти (до 1936 р.) були з другою сестрою – домогосподаркою Вірою (1901 р. н.), по чоловікові Григор'євою, котра жила у Москві за адресою: вулиця Велика Димитровка, будинок 28. На момент допиту та в цілому на 1953 р. Олександр Жихович не підтримував уже жодних контактів із рідними.

Якщо порівняти подебрадське «Curriculum vitae» Жиховича, де наголошено на його українській приналежності⁵ з протоколом допиту від 1953 р., де вказано, що «його батьки були росіянами і він сам себе вважає росіянином», то стає зрозумілим, що Олександр Максимович виходив з умов, у першу чергу, власної безпеки та, водночас, безпеки своїх рідних. «Українська приналежність» дозволила йому в Подєбрадах здобути освіту, а згодом – шматок хліба, тоді як «російська в 1950-х» – певним чином гарантувала життя.

До 1910 р. Олександр Максимович жив з батьками у Бобруйську, а потім поїхав навчатися до Києва. З 1910 р. по 1914-й р. він – учень однієї із Київських реальних гімназій, однак після того, як батько не міг більше його підтримувати матеріально, змушений був перейти до Київської школи військових медичних помічників. У стінах цієї вже школи Олександр Максимович перебував до серпня 1917 р. та був на повному військовому утриманні. «В цій школі я був до серпня 1917 р. – розповідав Жихович медебістам. – Ще при вступі у школу, при царському режимі, я дав зобов'язання відслужити у армії 6 років. Тому в серпні 1917 р., за часів Тимчасового уряду Керенського, я був скерований в Санітарне управління Київського округу на посаду медичного помічника військових авіаційних майстерень, що розташовувалися в передмісті Києва – Святошині... У вересні 1918 р. разом із своїм військовим підрозділом я переїхав до м. Проскурів (нині – м. Хмельницький. – О. З.). В листопаді 1917 р. влада у Києві перейшла до більшовиків, однак в березні 1918 р. більшовиків змінили німці. Наш військовий підрозділ так і залишився у Проскуріві, однак з обранням гетьманом Скоропадського нас обеззброїли... При Скоропадському я мав військове звання молодшого санітарного офіцера – санітарного підхорунжого.... А вже після захоплення влади Петлюрою, мій військовий підрозділ перейшов на сторону останнього. В армії Петлюри я перебував на посаді військового медичного помічника до листопада 1920 р. ...»⁶.

У подебрадському «Curriculum vitae» про ці часи сказано дещо лаконічніше: «Працюючи в Шпиталі, студіював на 1-х Загальноосвітніх курсах при 1-й Київській Олександрійській Гімназії і в році 1918 витримав іспит за 8 клас при Київській Шкільній Окрузі. На Вищу школу піти не міг, бо виїхав разом з Українською Армією (в складі її) в січні 1919 р. Весь час служив в передових частинах яко помічник Н-ка Літучого Перев'язочного Отряду і (потім в р. 1920) яко Н-к Санітарної Літучки 3-ї Залізної Стрілецької дивізії – до інтернування в листопаді 1920»⁷.

Потрібно сказати, що Олександр Жиховичу «пощастило» служити у лавах 3-ї Залізної дивізії. Ця дивізія була збірною (неоднорідною) стрілецькою дивізією. Дата її формування – червень 1919 р. До її складу увійшли: козацький загін генерал-хорунжого Миколи Шаповала (рідного брата Микити Шаповала – лідера українських есерів в ЧСР, згодом голови Українського громадського комітету

в Празі), козацькі курені (роти) полковників Володимира Ольшевського та Павла Шандрука, а також Буковинський курінь сотника Омеляна Кантиміра. Свою назву «Залізна» дивізія отримала за мужність та витримку в боях із загонами Іони Якіра за міста Вапнярку та Жмеринку (нині – Вінницька обл. – О. З.) – важливі стратегічні вузлові залізничні станції, що відкривали дороги на Одесу, Чернівці, Тернопіль й Кам'янець-Подільський. Ротація дивізії відбулася в серпні 1920 р. в районі міста Могилева-Подільського після її поразки в боях із загонами армії Денікіна.

В листопаді 1920 р. Проскурів був захоплений, за висловом Жиховича, білополяками. І саме останні потягами відвезли українських вояків до таборів інтернування. Так Олександр Максимович опинився у Каліші. «Каліський період» в його житті тривав з листопада 1920 р. по вересень 1922 р., коли разом «з українцем Яковом Криштовим я втік до Чехословаччини через словацьке місто Тврдошин»⁸.

Жиховича та Криштова вабила Прага, проте дісталися хлопці до неї не відразу. Спершу дорога пролягла через словацький Тврдошин, як вже було відзначено, а згодом – через моравсько-сілезьке містечко Жиліна, де 3 дні «втікачі» перебули в таборі галицьких вояків, з котрими, в свою чергу, познайомилися у потязі. Тоді як вже 1 вересня 1922 р. Олександр Максимович реєструється в управлінні поліції чехословацької столиці, де отримує на руки посвідчення особистості строком на 1 місяць, яке потрібно було продовжувати щомісячно. «Білорус на службі УНР», маємо підкреслити, зауважив на допиті, що прагнув спершу зареєструватися в Російському комітеті допомоги біженцям. Однак через те, що він був інтернованим вояком саме Армії УНР, йому довелося звернутися до Українського громадського комітету в Празі (1921-1925). Співробітників УГК «бойова одиниця» в минулому прохала допомоги не тільки відносно статусу українського біженця, а й допомоги в здобутті освіти. Тому Іван Паливода (1885-1985) – в 1919-1921 рр. колишній український міністр пошти й телеграфу – як один із співробітників Комітету порадив Жиховичу економічний факультет Української Господарської академії в Подєбрадах. Жихович, що цікаво, прагнув здобути фах не економіста, а фахівця з ділянки лісового господарства, його вабила «Школа лісовиків» (така тогочасна назва української еміграційної навчальної установи, хоча правильно – Школа лісівників. – О. З.). Тому «спершу, – розповідав білорус, – я відмовився від цієї пропозиції, так як хотів знайти роботу в Празі, однак коли мої пошуки роботи виявилися невдалими, я дав згоду стати студентом Академії в Подєбрадах»⁹.

Студентом УГА офіційно «білорус на службі УНР» став 15 вересня 1922 р.

А тижнем раніше в житті Олександра Максимовича сталася подія, що мала в подальшому вагомий наслідок. Він вперше став на весільний рушник. Обраницею Жиховича виявилася буковинка Марія Ілюк. Щоправда, і відносно цієї події в житті Жиховича – суттєві розбіжності між «Curriculum vitae» та протоколом допиту. В «Curriculum vitae» він інформує про те, що побрався шлюбом з Марією Ілюк вже у Празі, тоді як в протокольному записі фігурують свідчення про Марію Ілюк – сестру-жалібницю 1-го Могилівського (Могилів-Подільського) полку 3-ї Залізної дивізії – яка стала офіційною дружиною Олександра Жиховича ще в Каліському таборі 24 січня 1922 р. згідно з православним обрядом. У 1923 р. Марія Ілюк теж почала навчатися в УГА на економічному факультеті, проте через 3 місяці змушена була припинити навчання, оскільки виявилася нездідною для здобуття вищої освіти.

В листопаді 1927-го Жихович захищає з оцінкою «відмінно» дипломну роботу на тему «Ринок як фактор розвитку сільського господарства». Його дипломним керівником був відомий український політик і кооператор Борис Мартос (1879-1977). А в грудні того ж року він отримує диплом за фахом економіста.

Служба в рядах Армії УНР, на жаль, мала для Олександра Максимовича фатальний наслідок – захворювання гомілкової кістки правої ноги. В 1925 р. хвороба почала прогресувати, тому йому довелося витримати одну з важких хірургічних операцій. І, власне, це захворювання й призвело до того, що він залишився у Чехословаччині до кінця свого життя. За лікування берцевої кістки правої ноги в 1925 р. заплатив Чехословацький Червоний Хрест. Операція була зроблена в одній з німецьких клінік Праги. Післяопераційна реабілітація проходила в санаторії містечка Коуржім поблизу Коліна. Однак все це не завадило, як бачимо, Олександру Максимовичу здобути фах економіста.

Повернувшись після лікування до Праги в кінці жовтня 1928 р., Жихович розпочинає інтенсивний пошук роботи. Так, він надсилає листи з проханням допомогти знайти роботу до кількох

своїх однокурсників і знайомих, однак відповідь отримує тільки від одного з них – побратима по «Українській громаді» (Подебрадському студентському самоврядному товариству УГА. – О. З.) Бутовського, котрий вже в 1928 р. жив в Ужгороді й працював у Закарпатському банку. Бутовський запевнює Жиховича, що той може цілком реально отримати місце банківського практиканта. Отож, не вагаючись, родина Жиховичів виїздить до Ужгорода. І вже 15 травня 1928 р. Олександр Максимович розпочинає роботу у вексельному відділенні Закарпатського банку. Проте в статусі банківського службовця Жихович пробув тільки місяць. Посаду практиканта керівництво Закарпатського банку вирішило скасувати. На допомогу білорусу знову приходять побратим-українець Бутович. У цей час з Ужгорода до Праги виїздить Марк Трепета – український емігрант, бухгалтер книжкової друкарні акціонерного товариства «UNIO» (1902-1932(38)), отож Жихович фактично «замінив» Трепету. («UNIO» – акціонерне товариство, що функціонувало під патронатом Августина Волошина (1874-1945). Основною метою Акціонерного товариства «UNIO» була просвітницька діяльність серед широких верств населення, видання молитовників, шкільних підручників та інших матеріалів для «популяризації релігійних, моральних та патріотичних цінностей греко-католицького народу Угорщини». Товариство друкувало угорською мовою газету «Греко-католицький огляд», духовну газету «Наука», щорічник «Місяцеслов» тощо. Наприкінці 1920-х Акціонерне товариство мало на колишній площі Сечені, 10 (сучасна пл. Корятовича, 6) канцелярію, касу, книжковий магазин, нову друкарню та палітурну майстерню. Формально видавництво проіснувало аж до кінця «чехословацького періоду». Однак існують дані, що в 1932 р. його орендарем став Степан Светлович. Тоді як у 1939 р. власником логотипу «UNIO» став Григорій Міравчик. – О. З.).

Після більш-менш спокійного дворічного життя, в листопаді 1930 р. знову дала про себе знати хвороба кісток. Олександр Максимовичу довелося звично лікуватися. Чергову операцію було зроблено, як і вперше, у Празі, однак вже на базі кафедри хірургії Санаторію пластичної хірургії. Оскільки хвороба виявилася довготривалою (майже рік), Жиховича звільнили з друкарні. Тому для його сім'ї почався новий етап працевлаштування, хоча Марія, потрібно відзначити, здебільшого ніде не працювала, а займалася вишиванням удома.

В 1931-1932 рр. Олександр Максимович працював учителем народної школи в Брестові-Плоскановицях (округ Мукачеве). Згодом (до середини 1934 р.) перебував у складі адміністрації сільськогосподарського журналу «Нива». Що цікаво: як і у школі в Брестові-Плоскановицях, так і в «Ниві» білорусу доводилося спілкуватися русинською мовою! До усього, хронічний брак коштів змушував займатися і репетиторством. Жихович давав приватні уроки з латинської мови та математики, а також здійснював якісну підготовку тих, хто прагнув навчатися в міських школах або вчительських інститутах.

Додатковим видом підробітку для родини Жиховичів упродовж чотирьох місяців 1933 р. (до цієї роботи долучилася вже і Марія Жихович) стала праця на молочному підприємстві пана Туряниці (закупівля молока в місцевого населення). Цей досвід знадобився Жиховичам дещо пізніше, в 1935 р., коли вони вдвох взяли на себе, кажучи сучасною мовою, роль менеджерів буфета та молочного ресторану пана Павліка. І буфет, і ресторан пан Павлік (галичанин, котрий виїхав з Ужгорода невідомо куди) у грудні 1935 р. переписав на Олександра Максимовича, який враз став фізичною особою-підприємцем. Так колишня бойова одиниця Армії УНР стала власником «Народного молочного підприємства» – «Národní mlékarni». Та невдовзі «Národní mlékarna» збанкрутувала. Банкрутство спричинив конфлікт між Олександром Максимовичем та Марією. Дійшло і до офіційного розлучення.

У 1936 р. в житті «білоруса на службі УНР» сталися чергові суттєві зміни. Він вдруге став на весільний рушник. Цього разу обраницею Жиховича виявилася Людмила Тищенко (в дівочтві Ружечкова). Другий чоловік Людмили – відомий український видавець, публіцист, письменник, журналіст, перекладач і суспільний діяч Юрій Пилипович Тищенко (Сірий) (1880-1953) – залишив їй при розлученні в 1935 р. книжковий магазин в Ужгороді. Отож, побравшись, Жихович та Тищенко стали успішно господарювати. А ще Людмила Тищенко познайомила Олександра Максимовича з найбільш яскравими представниками мельниківського крила Організації українських націоналістів (ОУН).

У 1938-1939 рр. родині Жиховичів довелося пережити Віденський арбітраж (переїзд до Хуста), створення Карпатської України (працю в Міністерстві промисловості) і окупацію Закарпаття

Угорщиною. Тоді як в березні 1939 р. Олександр Максимович змушений був зареєструватися в Протектораті, внаслідок чого його було «включено» в другий транспорт (потяг), котрий курсував через Угорщину та Відень до Брно. Отже, який раз переїжджати до Чехословаччини. (Людмила Тищенко напередодні Угорської окупації (12-13 березня) змушена була виїхати до Праги, оскільки отримала від подруги телеграму про те, що її син від першого чоловіка, чеха Владислава Неханіцького, свого часу власника одного з готелів, Зденек Неханіцький пішов з дому невідомо куди). *«Всі вагони були опломбовані, і – пригадував Жихович, – і було заборонено виходити з вагонів... В Брно ми переночували в тимчасовому таборі. Наступного дня я повідомив адміністрацію, що в мене є можливість поїхати до родичів моєї дружини, які живуть в Литовлі. Адміністрація табору не заперечувала проти такого і я поїхав до сестри моєї дружини Анни Ланькової і батьків моєї дружини. В Литовлі всі ми зустрілися»¹⁰.*

Початок Другої світової війни Жиховичі, фактично, зустріли в Празі. Саме в цей час (вересень 1939 р.) у чехословацькій столиці було відкрито (вдруге) видавництво «Пробоем». Засновником та головним редактором видавництва був Степан Росоха (1908-1986) – український журналіст, видавець і політичний діяч на Закарпатті й еміграції, заступник Голови Сейму Карпатської України. Саме він почав видавати часопис «Пробоем» як орган підкарпатської поступової молоді. Часопис виходив у 1934-1944 рр. і був неофіційним друкованим органом Краєвої Екзекутиви ОУН Закарпаття, а з 1940 року – ОУН (м). На сторінках часопису друкувалися члени закордонного проводу ОУН Орест Чемеринський, Ярослав Стецько, Дмитро Андрієвський, Микола Сціборський, Євген Онацький, Володимир Мартинець та інші. Видавництво «Пробоем», до усього, видавало праці з історії національно-визвольних змагань в Україні, наприклад, праці Ісаака Мазепи «Україна в огні й бурі революції» в 3-х томах (1942-1943)¹¹. Продукцію «Пробоем», що цікаво, виписували як колишній чоловік Людмили Юрій Пилипович Тищенко, так і дружина Василя Короліва (Старого) – Наталена Королів, котра проживала в Мельникові. Жихович стверджує, що «Пробоем» цікавився й син Юрія Тищенка – Борис, котрий, у свою чергу, мав власне (не батьківське) видавництво у Відні. І саме це видання та його «абонементи» й спричинили допит Олександра Максимовича Жиховича в листопаді 1953 р.

Коли в 1944 р. видавництво «Пробоем» ліквідувалося, Жиховичу довелося мати справу ще й з гестапо, що теж не могло не цікавити радянську сторону. Як згадував він на допиті: *«З Гестапо мені довелося спілкуватися з моменту ліквідації «Пробоем». За проведення ліквідації видавництва (його діяльність була припинена за розпорядженням Гестапо) я отримав від пані Росохової трьохмісячну заробітну платню. До усього пані Росохова сказала, що видавництву буде дозволено працювати, однак без нинішньої редакції. Я був призначений її головним помічником. Після винесення присуду Росохі в Панкраці (причина присуду та строк мені не відомі) видавництво так і не відновило свою діяльність. Тому за розпорядженням Гестапо я продовжував ліквідацію видавництва і за свою роботу я отримав 300 рейхсмарок (оплачували чеком 1 раз у місяць). Ці гроші я отримав 4 рази...»*

Приблизно в грудні 1944 р. на мою квартиру прийшов молодий чоловік (віку приблизно 27 років, мав чорне волосся та німецько-судетський акцент) та наказав мені наступного дня о 8 ранку бути в готелі «Palas» та запитати головного офіціанта..... Коли наступного дня я туди прийшов, мене відвели до незнайомого чоловіка. Той представився співробітником Гестапо і при цьому мав мій бухгалтерський звіт про ліквідацію видавництва «Пробоем». Він запитав мене: чи знаю я когось з українців, кому можна видавництво продати? Я відповів, що не знаю, тоді гестапівець попросив мене таку людину пошукати і якщо я знайду, то повідомити йому. При цьому гестапівець мені суворо наказав нікому не розголошувати про нашу розмову та інтерес Гестапо до видавництва. Нового покупця я не знайшов і у Гестапо про це не повідомляв»¹².

Закінчуючи свою сповідь медебістам, Жихович підкреслив, що з 1945 р. йому нічого не відомо про діяльність українських націоналістів, як і про, власне, самих українських націоналістів (мельниківського крила. – О. З.), оскільки контакти обірвалися *«та і я сам не шукав таких контактів і мене ніхто не шукав; свідоцтва я дав добровільно та відкрито, абсолютно правдиві свідоцтва і цілком розумію ступінь своєї відповідальності»¹³.*

З 1953 р. (після допиту – О. З.) Олександр Максимович Жихович працював майже до самої пенсії архівістом металургійного підприємства Вітковице (м. Острава). За взірцеву організацію

архівної справи навіть отримав декілька державних подяк. Найцікавішим є те, що архівній справі Жиховичу довелося навчатися самотужки й навчати водночас працівників органів Державної безпеки підрадянської Чехословаччини. В 1960 р. один з одинадцяти вояків-білорусів на службі УНР вийшов на пенсію. Цей світ він залишив 15 грудня 1973 р. Похований в родинній могилі у чеському селі Червінка.

Отже, життя та діяльність Олександра Максимовича Жиховича – колишньої бойової одиниці 3-ї Залізної дивізії Армії УНР, студента-подебрадця, підприємця, видавця, економіста та архівіста – яскраве свідчення непростого буття української політичної міжвоєнної еміграції як, власне, у 1918-1939 рр., так і в повоєнний та подальший час. А дивне переплетення обставин, подій, знайомств у приватному житті людини надає напрочуд широкий простір дослідникам.

¹ О. Зубко, «Маленькие» личности белорусской пражской эмиграции 1920-х [«Small» personalities of the Belarussian Prague emigration of the 1920s], in «Вестник Полоцкого государственного университета». Серия А. Гуманитарные науки, Полоцк, 2018, вип. 9, с. 31-41.

² В Праге открыли мемориальную плиту на могиле консула БНР Микола Вершинина. URL: <https://nn.by/?c=ar&i=206912&lang=ru> (дата доступа: 25.03.2018); «Симеон Рус из Полоцка, в то время садовник». URL: <https://www.sb.by/articles/simeon-rus-iz-polotska-na-to-vremya-sadovnik.html> (дата доступа: 19.09.2017).

³ Р. Коваль, В. Моренець, «Подебрадський полк» Армії УНР: До історії Українських січових стрільців, Богданівського та Гордієвського полків військ Центральної Ради, 1-ї Сірої, 1-ї Запорізької, 2-ї Волинської, 3-ї Залізної, 4-ї Київської, 5-ї Херсонської та 1-ї Кулеметної дивізій Армії УНР, Галицької армії, Вільного козацтва, повстансько-партизанського руху, Запорозької Січі Юхима Божка, Окремого чорноморського коша військ Директорії, Легії українських націоналістів. УВО. ОУН та дивізії «Галичина». Т. 1 /Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». [«Podebrady regiment» Army of the UPR: In the history of the Ukrainian Sich Rifleman, Bogdanovsky and Gordievsky regiments of the Central Rada troops, 1st Gray, 1st Zaporozhye, 2nd Volyn, 3rd Iron, 4th Kiev, 5th Kherson and 1st Artillery Division of the UPR, Galician Army, Free Cossacks, Rebellion-Partisan Movement, Zaporozhian Sich Ehim Bochka, Separate Black Sea Fleet of the Directorate of Troops, Legions of Ukrainian Nationalists. UV OUN and Halychyna Division. T. 1 / Library of the Historical Club «Holodnyi Yar»], Київ, Історичний клуб «Холодний Яр», «Орієнтир», 2016. с. 234.

⁴ Archiv bezpečnostních složek. (Kanice, Jihomoravský Kraj, Czech Republic). (ABS). [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 89.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВОВУ). [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine in Kyiv], ф. 3795. оп.1. спр. 1070 Особова справа Жиховича Олександра Максимовича, арк. 11.

⁶ Archiv bezpečnostních složek. (Kanice, Jihomoravský Kraj, Czech Republic). [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 90.

⁷ ЦДАВОВУ [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine in Kyiv], ф. 3795. оп.1. спр. 1070 Особова справа Жиховича Олександра Максимовича, арк. 30-31.

⁸ ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 93.

⁹ ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 94.

¹⁰ ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 124.

¹¹ Ю. Черченко, *Пробоєм* [Proboeyem], in Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2012, т. 9: прил. с. 17.

¹² ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 126.

¹³ ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 127.

* Тема (цикл) «Білоруси на службі УНР» була піднята журналістами білоруської редакції «Радіо Свобода» ще в 2017 році. Саме тоді у інтерв'ю Олени Литвинової з Павлом Подобедом (Інститут національної пам'яті України) з'ясувалося, що в рядах Армії УНР воювало 11 білорусів, двоє з котрих, зокрема, досягли високих командних висот. Тому, перша із розвідок Ольги Зубко й була присвячена одному із тих двох, який досяг високого командного звання – Олександр Пороховицікову (1865 – після 1938) – генералу-хорунжому (генералу-майору), в 1918-1919 рр. – повітовому коменданту Бердичева. О. Зубко, *Бердичівський повітовий комендант Олександр Сергійович Пороховиціков (1918-1919)* [Berdychiv district commandant Olexander Sergiyovych Porokhovshikov (1918-1919)]. Національно-визвольна боротьба українського народу. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краснзавчої конференції (Житомир, 28-29 вересня 2018 р.). вип. 57. с. 152-162.

Reference

1. O. Zubko, «Malen'kie» lichnosti belorusskoj prazhskoj jemigracii 1920-h [«Small» personalities of the Belarusian Prague emigration of the 1920s], in «Vestnik Polockogo gosudarstvennogo universiteta». Serija A. Gumanitarnye nauki, 2018, vip. 9, s. 31-41.
2. V Prage odkryli memorial'nuju plitu na mogile konsula BNR Mikoly Vershinina. URL: <https://nn.by/?c=ar&i=206912&lang=ru> (data dostupa: 25.03.2018); «Simeon Rus iz Polocka, v to vremja sadovnik». URL: <https://www.sb.by/articles/simeon-rus-iz-polotska-na-to-vremya-sadovnik.html> (data dostupa: 19.09.2017).
3. R. Koval, V. Morenets, «Podebradskyi polk» Armii UNR: Do istorii Ukrainskykh sichovykh striltsiv, Bohdanivskoho ta Hordiievskoho polkiv viisk Tsentralnoi Rady, 1-yi Siroi, 1-yi Zaporizkoi, 2-yi Volynskoi, 3-yi Zaliznoi, 4-yi Kyivskoi, 5-yi Khersonskoi ta 1-yi Kulemetnoi dyvizii Armii UNR, Halytskoi armii, Vilnoho kozatstva, povstansko-partyzanskoho rukhu, Zaporozkoi Sichi Yukhyma Bozhka, Okremoho chornomorskoho kosha viisk Dyrektorii, Lehii ukrainskykh natsionalistiv. UVO. OUN ta dyvizii «Halychyna». T. 1 /Biblioteka Istorychnoho klubu «Kholodnyi Yar». [«Podebrady regiment» Army of the UPR: In the history of the Ukrainian Sich Riflemen, Bogdanovsky and Gordievsky regiments of the Central Rada troops, 1st Gray, 1st Zaporozhye, 2nd Volyn, 3rd Iron, 4th Kiev, 5th Kherson and 1st Artillery Division of the UPR, Galician Army, Free Cossacks, Rebellion-Partisan Movement, Zaporozhian Sich Ehim Bochka, Separate Black Sea Fleet of the Directorate of Troops, Legions of Ukrainian Nationalists. UV OUN and Halychyna Division. T. 1 / Library of the Historical Club «Kholodnyi Yar»], Kyiv, Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar», «Oriientyr», 2016. s. 234.
4. Archiv bezpečnostních složek. (Kanice, Jihomoravský Kraj, Czech Republic). (ABS). [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 89.
5. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy v m. Kyievi (TsDAVOVU). [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine in Kyiv], f. 3795. op.1. spr. 1070 Osobova sprava Zhykhovycha Oleksandra Maksymovycha, ark. 11.
6. Archiv bezpečnostních složek. (Kanice, Jihomoravský Kraj, Czech Republic). [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 90.
7. TsDAVOVU. [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine in Kyiv], f. 3795. op.1. spr. 1070 Osobova sprava Zhykhovycha Oleksandra Maksymovycha, ark. 30-31.
8. ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 93.
9. ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 94.
10. ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 124.
11. Yu. Cherchenko, *Proboiem* [Proboiyem], in Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K.: Naukova dumka, 2012, t. 9: pryl. s. 17.
12. ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 126.
13. ABS. [Security Services Archive]. Fond S OSTRAVA. Sign. S-4592 OV, str. 127.
- * Tema (tsykl) «Bilorusy na sluzhbi UNR» bula pidniata zhurnalistamy biloruskoi redaktsii «Radio Svoboda» shche v 2017 rotsi. Same todi u intervii Oleny Lytvynovoi z Pavlom Podobedom (Instytut natsionalnoi pamiaty Ukrainy) ziasuvalosia, shcho v riadakh Armii UNR voiuvalo 11 bilorusiv, dvoie z kotrykh, zokrema, dosiahly vysokyykh komandnykh vysot. Tomu, persha iz rozvidok Olhy Zubko y bula prysviachena odnomu iz tykh dvokh, yakyi dosiah vysokoho komandnoho zvannia – Oleksandru Porokhovshchikovu (1865 – pislia 1938) – heneralu-khorunzhomu (heneralu-maioru), v 1918-1919 rr. – povitovomu komendantu Berdycheva. O. Zubko, *Berdychivskiy povitoviy komendant Oleksandr Serhiiovych Porokhovshchikov (1918-1919)* [Berdychiv district commandant Olexander Sergiyovych Porokhovshchikov (1918-1919)]. Natsionalno-vyzvolna borotba ukrainskoho narodu. Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn». Materialy Vseukrainskoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii (Zhytomyr, 28-29 veresnia 2018 r.). vyp. 57. s. 152-162.

1926 р. Жиховчи О. М. – студент Української Господарської академії в Подєбрадах.

1970 р. – Людмила та Олександр Жиховичі (фото підписане чеською мовою).

1925 р. О. Жихович – студент Української Господарської академії в Подєбрадах.

88

Krajská správa státní bezpečnosti
Hradec Králové Dne 16. listopadu 1953.

Z á p í s o v ý p o v ě d í

sepsaný dnešního dne a předvedeným :

Ing. Ž i c h o v i č e m Alexandrem, nar. 1.1.1900 v Bobrujsk, Minská oblast - BSSR, národnosti ruské, čsl. státní přísl. od r. 1947, ženatý, povolání komerční inženýr, pravoslavného náboženství, syn Maxima a Aděldy, roz. L e b o v s k é /oba již nežijí/, manželka Ludmila, roz. R ů ž i č k o v á, nar. 11.9.1902 v Čevenska, okr. Litovel nár. české, čsl. státní přísl., nevlastní syn Zdeněk N e c h a - n i c k ý, nar. 10.8.1928, t.č. poručík ČSA, bytem v Hradci Králové Švančova 1800, politicky org. v KSČ od r. 1945, t.č. zaměstnán jako správní náměstek Elektrárny I. máje v Třebovicích, okr. Ústava, trvale bytem Ústava XX, Flzeňská ul. č. 39, nyní ve vyšetřovací době okresní prokuratury v Hradci Králové.

Jmenovaný byl napomenut k udání naproste pravdy a seznámen s trestností lživé výpovědi podle § 161 tr.z.

Otázka :
Vypovídejte o svém původu, svých rodičích a sourozencích, kde tito žijí a co dělají, jejich zaměstnání a národnost a státní příslušnost, a jaké s nimi udržujete styky ?

Ódpověď :
Pocházím od otce komana Maxima Ž i c h o v i č e, který byl za carské vlády příslušný do města MŮTUL, KOBRYNSKÉHO okresu, GRODZNSKÉ gubernie. Otec byl dělníkem v Petrohradě v kovobráběcím a hutním závodě, ve svém mládí jsem bydlel u svých rodičů v BOBRUJSKU až do r. 1910, kdy jsem odešel do KIJEVA nástředoškolské studium. Otec byl malorolnického původu, a do r. 1914 byl zaměstnán jako dělník na skladě v BOBRUJSKU a po r. 1914 odešel do PETROHRADU.

Četl a podepsal : *Žichovych*

Перша сторінка архівного документу – допиту Жиховича.